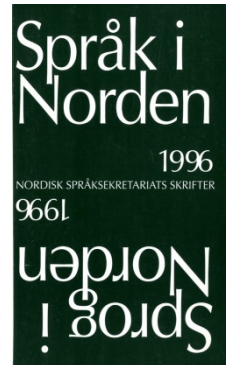

Sprog i Norden

Titel: Författarna och språkvården – en finsk polemik
Forfatter: Päivi Rintala
Kilde: Sprog i Norden, 1996, s. 106-115
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Författarna och språkvården – en finsk polemik

Av Päivi Rintala

Den polemik jag här skall relatera hänför sig till början av det sjudande sextioalet. En ung författare gick då till attack mot det finska skriftspråket och den finska språkvården. I debatten deltog också en mängd författare, litteraturkritiker och översättare.

Sextioalet var i hela Västeuropa en tid av studentradikalism och enfrågerörelser. Några exempel på rörelser som fick en synlig plats i Finland är t.ex. rörelser kring pacifism och vapenvägran, rörelser som kämpade mot gamla könsroller och så vidare. Många av de rörelser som hade uppstått på sextioalet kom senare att få en prägel av att vara ett slags nyvänster som stod fri från alla band till de tidigare partierna och deras paroller (t.ex. Tuominen 1991, 278–283). I universitetsvärlden präglades slutet av sextioalet av en kamp om förvaltningen vid universiteten. Det mest radikala inslaget var ockuperingen av Gamla studenthuset i Helsingfors i november 1968.

Inom litteraturen innebar sextioalismen till att börja med radikalism på det individuella planet och senare en mer organiserad radikalism. Sextioalismen förde med sig arga unga män och kvinnor; internationalism, kulturradikalism samt en radikalism som ville gå ut i offentligheten och slutligen också en nyvänsterinspirerad politisering. Författarna reagerade på den förändrade verkligheten, men ville också att verkligheten skulle reagera på dem. De började bredda sina forum och utnyttja massmedierna. (Tuominen 1991, 96.)

Hösten 1960 gick den unge poeten Pentti Saarikoski i tidsskriften Parnasso till attack mot det finska skriftspråket och styrningen av det. Saarikoski var då bara 23 år gammal, så man kan verkligen säga att han var en arg *ung* man. Han var exeptionellt ung då han tog studenten, och hade studerat klassisk filologi en tid innan han blev fri författare och översättare. År 1960

hade han redan gett ut tre egna diktsamlingar, och dessutom översättningar åtminstone från svenska, spanska och klassisk grekiska. Saarikoski var också känd som Ylioppilaslehtis, den finska studenttidningens, skarpe kåsör.

Saarikoski har liknats vid en barometer med förmåga att förutsäga morgondagens väder. Redan år 1966, då radikalismen började nå de stora skarorna, tyckte Saarikoski att han nått vägs ände gällande radikalismen. Saarikoski säger så här:

Inget vore enklare i dag än att skriva «Guide för unga radikaler». Här skulle man i alfabetisk ordning ställa upp de frågor en äkta ung radikal bör ta ställning till. Här skulle förklaras vilka frågor en radikal skall ta ställning till, och vilken ställning han skall ta till saker och ting så han inte förlorar sitt rykte som god radikal. Radikalismen har blivit mode, protesterna en handelsvara; jag är ensam igen. (Tuominen 1991, 277 < Saarikoski 1966, 13.)

Saarikoskis egen diktarnatur beskrivs mycket träffande av en av hans kolleger som menar att Saarikoskis lyrik är «modern, aktuell och politisk, men på samma gång mycket klassisk och medveten om vår historia» (Tuominen 1991, 93 < Anselm Hollo).

Också i sin språkkritik var Saarikoski i viss mening före sin tid. Språkforskaren Lauri Kettunen hade dock år 1949 gett ut ett polemiskt verk med titeln «God ledig finska», men man kan inte märka någon påverkan från detta verk hos Saarikoski. Kritik mot språkvården har framförts bland annat på det tyska språkområdet, men först långt senare. Till exempel Peter von Polenz bok «Sprachnorm, Sprachnormung, Sprachnormenkritik» kom ut så sent som 1972 och Klaus Gloys «Sprachnormen I» 1975. Egentligen har språkforskarna i Finland kommit med kritik mot skriftspråkets normer först på åttio- och nittioalet.

Översättarens språkliga problem

År 1960 arbetade Saarikoski med en översättning av J. D. Salingers genombrottsroman «The Catcher in the Rye» (1951). Berättarjaget är en sextonårig skolpojke, Holden Caulfield,

som med egna ord berättar om sina irrfärder (Saarikoski drar mycket riktigt paralleller mellan honom och Odysseus). Efter-som berättaren är en sextonåring som kämpar mot de vuxnas värderingar är det naturligt att språket i romanen inte är vanlig skriftspråksengelska. När Saarikoski var färdig med sin översättning karakteriserade han romanens språkliga form på följande sätt:

«Räddaren i nöden» är berömd främst därför att den präglas av slang. Enligt min uppfattning *skriver* inte Holden sin historia; han *tar* den. Salinger är hans sekreterare. Man kan säga att «Räddaren i nöden» är skrivet tal. (Saarikoski 1961, 177.)

Tydligen hade Saarikoski dock överdrivit slangens betydelse i romanen. Jag citerar den ansedde litteraturkritikern Kai Laitinen:

Då det gäller Salingers text är meningsbyggnaden lösare och mer talspråklig än i normalt engelskt skriftspråk. Salinger använder sig av vissa ord och uttryck som hänför sig till slang, men han använder emellanåt också vanlig normalprosa. I Saarikoskis översättning är stilen i romanen starkt färgad av slang. Resultatet är att språket är grovare än hos Salinger: redan de finska svordomarna är mer fräna än motsvarande amerikanska. Den finskspråkige Holden är betydligt mer 'hård kille' och 'häftig snubbe' än hans amerikanska urtyp. (Laitinen 1961, 210.)

I varje fall var översättningen av Salingers bok en hård nöt för Saarikoski att knäcka. Sina svårigheter skyllde han dock inte på språkdräkten i Salingers roman, utan på det tillbudsstående finska språket. Han talade ut i tre inlägg i kulturtidskriften Parnasso. Rubriken var «Finska språket och litteraturen» (Saarikoski 1960a, b, c). Än i dag kan Saarikoskis polemiska artiklar tjäna som underlag för diskussioner kring förhållandet mellan talat och skrivet språk. Jag skall här begränsa mig till de aspekter som uttryckligen kritiserar språkvården. Saarikoski

menar att det inte existerar ett sådant finskt *skriftspråk* som motsvarar den moderna amerikanska språkformen i skönlitteraturen. Jag citerar Saarikoski:

Och här har vi översättarens problem. Vårt skriftspråk är föråldrat, avviker fullkomligt från det talade stadsspråket och känns stelt och konstlat. – Varför talar man inte i böckerna som man gör i stan? Litteraturen har flyttat till stan och en modern litteratur skall ha ett modernt språk. Det här har översättaren svårt att genomföra: *han* använder sig av *talkspråk* då han försöker tolka källtextens *skriftspråk*. Innan skriftspråket kan förnyas borde språkmännen berövas sin tunga: vårt språk är inte underkastat några regler. Det är inte forskarens sak att ge order åt forskningsobjektet. Språkriktighetsideologin är en *ideologi*. (Saarikoski 1960a, 226.)

Av Saarikoskis tre inlägg är det mellersta det mest polemiska. Rubriken är «Anarki och nya lagar». Inlägget innehåller både överdrifter och felaktiga påståenden som beror på ren okunskap. Saarikoski menar att ju fler ord och ordformer ett språk innehåller, desto mer utvecklade är det. Finskans primitivitet tar sig uttryck till exempel genom att finskan har tre ord för *tall*, nämligen *mänty*, *petäjä* och *honka*. Det faktum att varje människa har ett eget namn är bara rester från ett tidigt utvecklingsstadium, menar Saarikoski.

Han tar också upp sådana aspekter som varit centrala i senare språkkritik:

Det finns två moderna fenomen vars inverkan på språket inte har observerats, eller velat observeras; nämligen demokratiseringen och internationaliseringen. Vi kan inte längre tycka att en människogrupp talar ett gott språk och en annan ett dåligt; språkriktighetstanken är odemokratisk. Ett resultat av internationaliseringen är att också skiljemurarna mellan språken jämnas ut. Att rensa modersmålet och försöka hålla det 'rent' är onödigt och överlägsen nationalism. (Saarikoski 1960b, 322.)

Var och en som lyssnar på talspråket kan ge akt på hur man borde utveckla skriftspråket.

I E. A. Saarimaas «Språkkriktighetshandbok» hittar man många bra tips. Som en tumregel kan man säga att de ord, uttryck, former och strukturer som Saarimaa absolut förbjuder varmt kan rekommenderas. (ibid. 323.)

Det tredje och sista inlägget, som heter «Epilog», är förvånande nog skrivet i en försonlig ton. Översättningen av Salingers roman är färdig, och den irritation översättaren Saarikoski känt har avtagit. Efter att samma höst ha bekantat sig med romaner av författare som Antti Hyry, Paavo Haavikko och Veijo Meri tycker Saarikoski att den moderna litteraturens finska redan sett dagsljuset. Saarikoski säger så här:

Det nya är attityden till språket. I de nya romanerna är språket inte ett verktyg för att uppnå konst, utan en *del* av konsten. Språket är aldrig något färdigt, utan ständigt i utveckling, ständigt sökande. De nya prosaisterna är inte 'berättare' i ordets gamla mening. Orden uttrycker inte bara det allmängiltiga, utan fyller också romanens rent konstnärliga ändamål.

— — —

Det urbana språket som jag hittills saknat föds tydligen då det behövs. De tre romanerna jag nämnt gör mig förvåntansfull. Och Salingers roman är färdigöversatt. Arbetet med översättningen började löpa först då jag insett att den prosa Salinger företräder inte kan översättas på traditionellt vis. 'Översättning' är i dag ett skapande arbete eftersom språket nu är en del av konsten, och inte enbart ett redskap. (Saarikoski 1960, 362.)

Rundfrågan i Parnasso

Saarikoskis inlägg väckte förvånansvärt lite spontan debatt. Bara ett enda genmäle publicerades i Parnasso. Detta ledde till att Parnasso följande år gjorde en rundfråga i ämnet «Det finska språket och litteraturen». Många av dem som svarade var

författare, kritiker, översättare eller språkmän. Många av dem representerade dessutom flera roller. Till exempel Jaakko Ahokas var förutom kritiker och översättare också forskare i romansk filologi. Osmo Hormia var förutom kritiker och poet även forskare i finska. Som 'rena' språkmän kan nämnas Paavo Pulkkinen och Matti Sadeniemi, författarna representerades av Osmo Hormia, Eila Penanen, Paavo Rintala och Olli-Matti Ronimus. Artiklarna publicerades i det första numret av Parnasso 1961.

Artiklarna innehåller en mängd intressanta synpunkter på det finska språket och den finska litteraturen, och någon annan kanske skulle plocka ut andra synpunkter än jag. Jag har speciellt fäst mig vid vad den finska språkbyråns chef, Matti Sadeniemi, och översättaren Seppo Virtanen sagt i frågan. Båda anser att det fanns fog för den språkkritik Saarikoski framfört, men de kommer också med kompletterande synpunkter, och rättar till Saarikoskis uppfattningar.

Matti Sadeniemi erkänner att Saarikoski delvis har rätt då han diskuterar det finska språkets karaktär. Av historiska orsaker har det finska skriftspråket utvecklats i nära kontakt med den finska landsbygden. Då det finska språket på 1800-talet utvecklades till ett kulturspråk var den finska stadskulturen nästan obefintlig, men i och med att samhället urbaniserats så har språket också gjort det. Ökade internationella kontakter inverkar också starkt på språket. Stora mängder text översätts varje dag från till exempel engelska och svenska till finska. Det här gäller inte enbart romaner. En översättning tillför alltid något av originaltextens begreppsvärld och uttryckssätt till vårt språk. I princip är språkmännen inte emot främmande påverkan; kontakterna språken emellan är ett faktum. Det handlar mera om önskvärda och icke-önskvärda detaljer.

Det talade och det skrivna språket står i ständig växelverkan och i det finska språkets utveckling har under senare år än tal-språket, än skriftspråket fått vara riktgivande.

Saarikoski säger så här: «Vi kan inte längre tycka att *en* människogrupp talar ett bättre språk än en annan; språkriktighetstanken är helt enkelt odemokratisk». Sadeniemi konstaterar att detta stämmer om man ser varje människogrups språk som

ett eget normsystem. Den här slutsatsen känns dock verklig-hetsfrämmande. Vi kan inte tänka oss ett kulturspråk där var och en skriver godtyckligt och så som det känns naturligt för honom. Vi behöver ett gemensamt allmänspråk, och detta allmänspråk måste alla lära sig. Det kräver grammatikor, språk-riktighetshandböcker, undervisning i skrivning, självdisciplin. Alltså kort sagt språkriktighet.

Språket blir förstås aldrig färdigt, det lever och utvecklas därför att språket avspeglar människans själ. Var och en har rätt att vara missnöjd med den utvecklingsfas hennes språk genomgår. Vi måste komma ihåg att varje språk har sin egen sfär och att trots all internationell växelverkan är ett språk alltid ett eget system. Översättare möter ofta ord och uttryck som inte har någon motsvarighet i målspråket, och ser det här som en brist utan att märka att det också finns ord i hennes språk som inte ett annat språk kan uttrycka. (Rundfrågan i Parnasso, 68—69.)

Virtanen kritiserar de stilideal som till exempel moders-målsundervisningen i Finland fört fram:

Språkets rikedom är framförallt tankens rikedom. Men de som talat mest om språkets rikedom tänker snävare. De är främst roade av den ältande tonen i uttrycken. De älskar avledningar och avledningsändelser, och har höjt dialekterna över allt annat språk. De eftersträvar språklig rikedom genom att använda enstaka ord som bara folk som bor kring Enare träsk känner igen, trots att det finns ett bra ord för samma sak i allmänspråket.

Jag tycker de här människorna är motbjudande språkbrukare. Bland dem rör sig språkriktighetsmänniskor med allvarlig uppsyn, vårt språks hemliga agenter. Särskilt utländsk påverkan, som de ibland kallar barbarism, irriterar dem trots att främmande påverkan i år och dar har format deras eget, rena kulturspråk.

Det är inte särskilt lätt för en översättare att få till stånd ett talspråk som fullkomligt överensstämmer med amerikanskt talspråk. Visst finns det en mängd talspråkliga ord och uttryck i finskan, men det kan vara skäl att fundera hur långt man vill gå då man gör en text mer talspråklig. Virtanen å sin sida säger att han, då han översatt, försökt gå en gyllene medelväg och låtit pronomina i texten vara talspråk. När man översätter pjäser kan man tillåta sig att ta ut svängarna och använda lite mer talspråkliga ord och uttryck. Genom ordföljd och fraser kan man också åstadkomma ett mer talspråkligt intryck.

Det talade språket inverkar, och *får* inverka, på allmänspråket. Men vi kan inte med våld få till stånd en revolution. Språket är inte ett föremål, utan en lång kedja av händelser, där allmänspråket, stadsspråket, dialekterna och främmande påverkan alla fyller sin funktion. (Rundfrågan i Parnasso, 69.)

Saarikoskis senare åsikter

Det verkar som om Pentti Saarikoskis utbrott år 1960 skulle ha berott på problemen han hade med översättningen av en enda bok. År 1980 återkommer Saarikoski flera gånger till ämnet i prosaverket «Angeläget eller ej» («Asiaa tai ei») och tar avstånd från sina gamla åsikter. År 1980 var han gift med Mia Berner och bodde i Sverige. Här citerar jag ett stycke ur boken:

Då jag om morgonen sittande på sängkanten muttrade något i stil med att vissa språk, såsom finska, ryska och tyska är konservativa, förändringar sker långsamt och endast med stor möda, medan en del andra språk åter, såsom exempelvis svenskan och engelskan, hela tiden befinner sig i rörelse, är lösare i fogarna, genmälde Mia att dessa lösare språk besitter en större redundans än språken som stöder sig på en omutbar grammatik. Jag försökte mig ju i början av 60-talet på att vältra över talspråket till skriftspråk, men jag fick inga efterföljare: trots att så gott som alla finnar säger *me* eller *myö oltiin*, är det absolut omöjligt att ens föreställa sig detta

uttryck använt i ledaren i en tidning. Svenskan frångick helt sonika och utan vidare verbens pluralformer.

Och nu har man redan länge sagt *dom* i stället för *de*, och det kommer inte att gå många år förrän Dagens Nyheter kommer att godta dommandet i sina ledare. (Saarikoski 1980, 18, övers. Ulla Ruusulehto.)

Såväl inom språkvården som i övriga livet tycker Saarikoski att det går att sätta likhetstecken mellan diktatur och anarki, medan demokratin är deras motsats. Då han kommenterar den diskussion som uppstått i och med en ny radikal språkhandbok intar han en mer konservativ ställning:

Språkvårdarna har nog rätt när de motarbetar Konttinen med Osmo Icolas ord: «Det egentliga hindret på Konttinens väg till språkreformation är språksamfundet, vars beteende till och med auktoriteter endast i mycket ringa utsträckning kan påverka.» Också jag var i början av 60-talet av den åsikten att «språkmännen skulle berövas sin tunga», men i mycket har jag blivit tvungen att slå till reträtt. Min utgångspunkt var i någon mån en annan än Konttinens: jag krävde att man skulle skriva så som man talar, sålunda t.ex. *mä tuun* (i stället för *minä tulen*). Det skrivna och det talade ordet är emellertid skilda saker; talspråket kilar hit och dit, men högspråket måste vara tämligen stabilt för att samhället och kulturen skall fungera. (Saarikoski 1980, 145—146, övers. Ulla Ruusulehto.)

Saarikoski flyttade till Sverige i början av 1975 och bodde där ända till sin död 1983. I såväl sina arbetsdagböcker som i intervjuer och allmänna föredrag vid universitetet har han berättat hur den nya språkmiljön påverkade honom. Han hade alltid tyckt att det var viktigt att skriva om vardagliga ting, och nu var han rädd att detta inte skulle lyckas eftersom han bara omgavs av vardagssvenska. Han prövade på att skriva på svenska, men det lyckades inte. Texten *levde* inte. (Kytömäki 1987, 100—101.)

Den i Sverige boende författaren beklagade sig över att hans

språk hade blivit så högtidligt och delvis till och med arkaiskt, eftersom han måste suga i sig finska språket bara ur litteraturen. Han läste mycket gammal folkdikning, och av talspråkets olika varianter stod dialekterna honom närmast. Enligt honom själv hade avståndet till finskan stärkt hans kärlek till modersmålet. (Kytömäki 1987, 104.) Saarikoski höll känslan för modersmålet levande genom att göra resor till Finland för att lyssna till finskan (1980, 22, övers. Ulla Ruusulehto):

Så ofta det bara är möjligt besöker jag Finland. Jag ger mej ut på landsbygden för att lyssna på språket. Dessa är mina jaktutflykter: jag kommer hem med ränseln full av nya ord och uttryck. Helsingforsslangen behöver jag inte längre.

(Övers. Pia Westerberg)

Källor

- Kytömäki, Leena 1987: Kieleen muuttanut ihminen: Pentti Saarikosken suhde kieleen. Sananjalka 29.
- Laitinen, Kai 1961: Sieppari (bokrecension). Parnasso.
- Saarikoski, Pentti 1960a: Suomen kieli ja kirjallisuus I. Parnasso 5/1960.
- 1960b: Suomen kieli ja kirjallisuus II. Anarkia ja uudet lait. Parnasso 7/1960.
- 1960c: Suomen kieli ja kirjallisuus III. Loppusanat. Parnasso 8/1960.
- 1961: Polytropos. Parnasso.
- 1966: Förord till boken *Ryhmä 66*. Red. Paavilainen m.fl. Helsinki.
- 1980: Asiaa tai ei. Otava, Helsinki.
- Tuominen, Marja 1991: «Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia». Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki.
- Rundfrågan i Parnasso: *Suomen kieli ja kirjallisuus*. Jaakko Ahokas, Osmo Hormia, Yrjö Kivimies, Eila Pennanen, Paavo Pulkkinen, Paavo Rintala, Olli-Matti Ronimus, Matti Sadeniemi, Seppo Virtanen. Parnasso 1/1961.